

PAPER DETAILS

TITLE: Nusayrilik ve Tanri Algiları

AUTHORS: Fehmi SOGUKOGLU

PAGES: 487-500

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179871>

NUSAYRİLİK ve TANRI ALGILARI

- Nusairis and Their Conception of God –

-

Fehmi SOĞUKOĞLU

Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Öğrencisi

Abstrac *Nusayriyye Communion, which was founded in hijri III. century by Mohammad b. Nusayr, is accepted as a very extreme Shia subsection and the most important difference from other shia subsections is its god comprehension. In generally manner this communion has a syncretic nature and this comprehension cannot be summarized only by ascribing godhead to Ali.*

There is a huge gap between the definition of God, which is confessed by communion members, and complied information about the communion because of esoteric characretistics of the communion. This situation makes difficult to determine their belief transparently and that's why while researching about their godhead; apart from history of communions sources, communions members' words and actions will be throw light upon us. Especially, recent conflicts between Syrian goverment which is ruling by Nusayris and citizens has been revived Nusayri minority's godhead comprehension, religious believes and rituals.

Key Words: *Nusayris, Basic faiths, Conception of God.*

Giriş

Nusayriliğin Tanımı

Hız. Ali'ye ilâhlık isnat eden bâtinî bir fırka olarak tanımlanan¹ Nusayrilik Şia kökenli bir mezhep olarak kabul edilmektedir.² Dussaud, Rene Basset, Ahmet Hatip ve bazı araştırmacılar mezhebin kökenini İslam öncesi dönemlere kadar geri götürerek mezhebin eski putperest dinlerden dönüşerek Şialaştığını öne sürerler. Onların bu tezine, mezhep inançlarının yıldız ve gök cisimlerini kutsama gibi bazı

¹ İlyas Üzümlü, "Nusayrilik" *DİA*, XXXIII, s. 270.

² Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı, İzmir 2008, s. 359; Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011, s. 273; Mustafa Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011, s. 585.

yönleriyle eski putperest dinlerle benzeşmesi kaynaklık eder.³ Yine bazı batılı araştırmacıların mezhebi Hristiyanlıkla alakalandırmaya gayret gösterdikleri görülür. Onları bu düşünceye sevk eden en önemli amil, mezhebin uluhiyet anlayışıyla Hristiyan inancı arasındaki benzerliktir. Nusayrilerin, Hristiyan bayramlarını da kutluyor olmaları bu görüşü destekler mahiyettedir. Ancak bu görüş, bilimsellikten uzak, siyasi bir görüş olmakla eleştirilmektedir.⁴ Çünkü aynı coğrafyada ortaya çıkan ya da yaşayan dini anlayışlar arasında bir kısım benzerliklerin olması kaçınılmazdır. Buradan hareketle Nusayriliğin Hristiyan inancının yansıması olduğunu iddia etmek isabetli görülmemiştir. Öte taraftan, bu tezin önemli dayanaklarından birisi Nusayri adıyla Nasara/Hristiyanlık adı arasındaki benzerliktir. Halbuki mezhepler tarihi kaynaklarında erken dönemlerde mezhebin bu şekilde isimlendirilmediği bilinmektedir. Kaldı ki, Nusayri kelimesinin Nasara'dan geldiği iddia ediliyorsa, bunun Nusayriyye şeklinde değil "Nusayraniyye" şeklinde olması lazım gelirdi.⁵

Günümüzde halk arasında Fellah ve Arap Uşağı şeklinde de adlandırılan Nusayrîlere eski eserlerde Nemîriyye de denir. Bunlarla birlikte Nusayrîlerin günümüzde Alevî olarak da isimlendirildikleri görülür. Ancak bu mezhebin Anadolu Alevileriyle karıştırılmaması gerekir. Nitekim Anadolu Alevileriyle Nusayriler arasında gerek kuruluş ve gerekse inanç esasları açısından doğrudan bir bağlantı yoktur.⁶ Başlangıçta Nemîriyye, hicrî V. Asırdan sonra Nusayriyye diye anılan fırka I. Dünya savaşının ardından Fransızlar Nusayrîlere ait bölgeleri kendi sömürgelerine almalarından sonra Aleviyye diye isimlendirilmişlerdir.⁷ Bu durum, bu isimlendirmenin çeşitli siyasi sebeplere dayandığını akıllara getirmektedir. Bütün bunları göz önünde bulunduran günümüz araştırmacıları Alevîlikle Nusayrîliğin birbiriyle karışmaması için Alevilere Anadolu Alevisi, Nusayrîlere ise Arap Alevisi adını verirler.

Nusayriyye isminin nereden geldiği konusunda farklı görüşler bildirilmişse de bu isim genel kanaate göre, aynı zamanda mezhebin kurucusu olan Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî (ö. 884)'den alınmıştır.⁸ Mezhebe bu ismin Nusayrîliği

³ Ahmed Hatib, *el-Harekât el-Batıniyye*, Mektebetü'l-aksa, Amman 1986, s. 322; Taki Şerefeddin, *Nusayriyye*, yy, s. 110.

⁴ Halil İbrahim Bulut, *age*, s. 274; İlyas Üzümlü, Aynı yer; Abdullah Er, "Fransız Yazılı Kaynaklarında Nusayriler" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010/54, s. 150.

⁵ Halil İbrahim Bulut, *age*, s. 274.

⁶ Bkz. Rifat Türkel, *İnanç Esasları Açısından Nusayrîlik-Alevilik Mukayesesi*, s. 146-148; Bulut, *age*, s. 300-304.

⁷ Bulut, *age*, s. 276.

⁸ Halil İbrahim Bulut, *age*, s. 275.

sistemleştiren Şeyh Yabrak olarak da bilinen Hamdan Hasibî (ö. 358) tarafından verildiği kabul edilir.⁹ Bu görüş dışında bu ismin Arap Alevilerinin yoğun yaşadığı bölge adından kaynaklandığı¹⁰, Nasara kelimesinden dönüştüğü, Hz. Ali'nin oğlu ya da azatlısı olduğu söylenen Nusayr isimli bir şehitten geçtiği de söylenmiştir. Nusayrîlik kelimesinin bir kişi adı veya yer adından geldiği varsayıldığında, yardım etmek anlamına gelen Arapça'da “n-s-r” kökünden türemiş bir kelime olduğu anlaşılır. Bu itibarla mezhebe bu ismin Hz. Ali (ö. 40/661)'ye yardım edenlere verilen lakaptan kaynaklandığı da Nusayrîler tarafından dile getirilen bir durumdur.¹¹

Kuruluşu ve Gelişimi

Nusayrîliğin kökeni konusunda her ne kadar farklı görüşler ortaya koyulmuşsa da mezhebin Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî eliyle teşekkül ettiği araştırmacıların ortak kanaatidir.¹² İlk dönemlerde Nemîriyye adıyla da anılan mezhep, hicrî III. yüzyılda Irak'ta ortaya çıkmıştır.

Irak bölgesi Hz. Hüseyin'in, daha da öncesinde Hz. Ali'nin zamanından beri, gerek siyasi gerekse itikâdî yönden karışıklıkların hiç eksik olmadığı bir coğrafyadır. Bu yönü itibarıyla bu bölge birçok itikâdî ve siyasi mezhebin oluşmasına uygun bir zemin haline gelmiştir.

Nusayriyye mezhebinin ortaya çıktığı asır (hicrî III. yüzyıl), mezhebin aslını oluşturan Şia için belki de tarihteki en parlak dönemdir. Bu dönemde İmamiyye Şiasının yanında İsmailiyye, Gulat-ı Şia ve bâtinî mezheplerin de pek çok taraftar bulduğu görülür. Siyasî olarak da Karmatîler, Büveyhîler, Fâtımîler hep bu yüzyıllarda bu bölgelerde etkili olmuştur.¹³ Bu hususlar dikkate alındığında dönemin Nusayrîliğin doğuşu ve yayılışı için çok uygun olduğu anlaşılmaktadır.

İbn-i Nusayr ilk defa on birinci imam olarak da bilinen Hasan b. Ali'nin “bâb”ı olduğu iddiasıyla kendisini göstermeye başlamış, sonrasında oğlu on ikinci

⁹ İnan Keser, *Nusayrîler*, Chiviyazları Yaymevi, İstanbul 2003, s. 17.

¹⁰ Bu hususta iki görüş olup birincisi Kufe yakınlarında Nasuraya isimli bir köyden alındığı ikincisi ise Latince Nazerini kelimesinin bozulmuş hali olup Humus yakınlarındaki bir yerin ismi olduğu dile getirilmiştir. Bkz. M.Raşit Batur, Tez: "Marmara Üniversitesi", *Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Sistemi*, İstanbul 2002, s. 8.

¹¹ Ömer Uluçay, *Arap Aleviliği Nusayrîlik*, Adana 1996, s. 67. Yazar bu bilgiyi kendisi Nusayrî olan Şih İbrahim Güler'den nakletmektedir.

¹² Fırlı, *age*, s. 359; Tankut, *age*, s. 24; Bulut, *age*, s. 273.

¹³ Bulut, *age*, s. 277.

imam olarak da bilinen Muhammed Mehdî'nin kaybolmasıyla onun sefirliğini iddia etmiştir.¹⁴ Kendisinden sonra mezhebin liderliğini sırasıyla Muhammed b. Cündeb (ö. Hicrî III. yüzyılın son çeyreği), Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cenân el-Cünbülânî (ö. 287/900), Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdan el-Hasibî (ö. 358/969), Muhammed b. Ali el-Cillî (ö. 384/994), Ebu Saîd el-Meymûn b. Kâsım et-Teberânî (ö. 426/1034) üstlenmiştir.¹⁵ İsmi zikredilen bu şahısların zamanında mezhep, bütün inanç esaslarıyla tam olarak teşekkül etmiş, Kerh, Bağdat gibi Irak'ın merkezinde yayılmış, sonrasında Halep, Musul, Lazkiye gibi kentlerde de faaliyetlerini sürdürerek Suriye'de de yaygınlaşmıştır.¹⁶ Mezhebin hızlı bir şekilde yaygınlaşması, bu mezhep liderlerinin ilmî yeterliliğe sahip, siyasiler üzerinde etki bırakabilen şahsiyetler olduklarına yeterli bir delildir. Özellikle Hasibî'nin Büveyhiler, Hamdanoğulları ve Fatımiler'in hükümdarı ve emirleri üzerinde etkili olduğu bilinmektedir.¹⁷ Zikredilen bu kimseler aynı zamanda mezhebin günümüze kadar ulaşan temel eserlerini de kaleme almışlardır. Bu kaynakların en önemlisi Hasibî'nin ilk beş suresini yazdığı on altı sureden müteşekkil *Kitabü'l-Mecmû'*dur. Daha sonraki dönemlerde de İsmetu'd-Devle (ö. 700/1300), Hasan Acrud (ö. 836/1432) Muhammed Yunus el-Kilazî (ö. 1011/1602) gibi önemli Nusayrî din adamları yetiştiren mezhep, barındırdığı görüşlerle Gulat-ı Şia'dan kabul edilmiş ve İmamiyye/Şia ulemasının da birçok reddiyesine muhatap olmuştur.¹⁸

Mezhepler tarihi kaynaklarında mezhebe çeşitli görüşler atfedilmektedir. Önemli Şîî kaynaklardan birisi olarak kabul edilen *Şîî Fırkalar* kitabında, Muhammed b. Nusayr'ın nübüvvet iddia ettiği, kendisini gönderenin de yani Tanrı'nın Ebû'l-Hasen el-Askerî olduğunu söylediği nakledilir.¹⁹ Eş'arî (ö. 324) ise Câlîyye fırkalardan birisi olarak kabul ettiği Nemiriyye'nin sırasıyla, Hz. Peygamber, Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatıma'nın ilah olduğuna inandıklarını kaydeder.²⁰ Abdülkahir Bağdadî ise İslam'a mensup olmadıkları halde İslam'a nispet edilen fırkalar arasında değerlendirdiği Nemiriyye olarak zikrettiği Nusayrilik hakkında şunları söyler: "Nemiriyye de Hulûliyye'dendir; çünkü Allah'ın ruhunun

¹⁴ Ethem Rûhi Fiğlalı, *age*, s. 363; Bulut, *age*, s. 278; Ahmet Turan, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Sidre Yayınları, Samsun 2000, s. 175; Mustafa Öz, *age*, s. 586.

¹⁵ Bulut, *age*, s. 278-279; Mustafa Öz, *age*, s. 587.

¹⁶ Mustafa Öz, *age*, s. 587; Bulut, *age*, s. 279; Turan, *age*, s. 176.

¹⁷ Mustafa Öz, aynı yer; Bulut, *age*, s. 278; Hüseyin Türk, *age*, s. 44.

¹⁸ Ahmed Hatib, *age*, s. 324.

¹⁹ Kummî / Nevbahti, *Şîî Fırkalar*, Çev. Hasan Onat, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 238.

²⁰ Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, Çev. Mehmet Dalkılıç, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 46

şu beş kişiye, Nebi, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'e geçtiğini ve bu beş şahsın ilah olduklarını iddia etmişlerdir.²¹ Fırkayı ilk olarak Nusayriyye adıyla ele alan Şehristani ise fırka hakkında yukarıda verilen bilgilerden ziyade Hz. Ali'nin ilah olduğuna inandıkları üzerinde durur.²² Bu bilgiler bir araya getirildiğinde Nusayriyye mezhebinin kökeninde Hululiyye anlayışı olduğu ve bu anlayışın zamanla olgunlaştığı anlaşılmaktadır.

Mezhep, tarihi süreç içerisinde inanç esaslarında ciddi bir değişiklik olmadan daha çok sözlü kültürle günümüze kadar gelmiştir. Bu muhafazakarlıkta birçok sebep gözlemlenebilir. Mezhebin batını bir fırka olarak inanç esaslarını gizlemesi, bu şekilde bunların tartışılmasına hiç meydan vermemesi, yazılı kaynaklarının çok kısıtlı olması, dolayısıyla mezhep içerisinde yetişen kimselerin mezhebi farklı yorumlamalarına imkan olmaması, bu sebeplerden birkaçı olarak zikredilebilir. Bütün bunlara rağmen, aralarında büyük farklılıklar olmamakla beraber mezhebin zamanla çeşitli gruplara ayrıldığı görülür. Mezhepler tarihçileri bu grupları Şimaliyye ve Kilaziyye olmak üzere iki ana kola ayırırlar.²³ Günümüzde ise bu iki kola bir üçüncü Nusayri mezhebi olan Mürşidiyye'yi de ekleyebiliriz.

Nusayriyye Mezhebinde Tanrı Anlayışı

Nusayrî'lerin Gulat-ı Şia'dan bir fırka olarak değerlendirilmesi, mezhebin temel Şia öğretilerini benimsediğini gösterir. Bu anlamda Hz. Ali başta olmak üzere on iki imamın mezhep inançlarıyla sıkı bir alakası vardır ve mezhep, Şii firkalardan daha çok İsmailiyye'ye benzetilir.²⁴ Bu hususa dikkat çeken H. Lammens şöyle der: "Nusayrî inanç sistemi, Hristiyanlığın, putperestliğin ve Müslümanlığın bazı unsurlarından oluşan senkretik bir yapıya sahiptir. Ayrıca en fanatik Şia düşüncelerinden de unsurlar almıştır. Bu yüzden neredeyse İsmailizm'i andırır."²⁵ Bununla beraber mezhep, uluhiyet konusunda Şia'nın genelinden ayrılmış, farklı bir yol benimsemiştir. Mezhebin bu konudaki görüşlerinde Sebeiyye fırkasının yanında felsefe ve tasavvufî düşüncenin de büyük ölçüde etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

²¹ Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev. Ethem Ruhi Fırlı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 199.

²² Şehristani, *Dinler Ve Mezhepler Tarihi*, Çev. Muzafer Tan, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006, s. 172.

²³ Fırlı, *age*, s. 369; Bulut, *age*, s. 279; Ahmet Turan, *age*, s. 180.

²⁴ Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, Çev. Ethem Ruhi Fırlı ve Osman Eskicioğlu, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1970, s. 80.

²⁵ Batur, *age*, s. 37.

Nusayrilerin uluhiyet anlayışlarına girmeden önce şu belirtilmelidir ki; Kur'an-ı Kerîm onlara göre Allah Teala'nın kitabı olarak benimsenmektedir. Ancak onların Kur'an algısı diğer mezheplere göre çok farklılık gösterir. Bazı ayetlerin zahiri anlamı reddedilirken sadece kendilerince belirlenmiş batını olduğu söylenen manalar kabul edilir.²⁶

Nusayrîlerin Kur'an-ı Kerîm'i kabul etmesi, Kur'an'da geçen Allah Teala'nın varlığını, birliğini, sıfatlarını da genel anlamda kabul etmesini beraberinde getirir. Nitekim Nusayrîlerde de diğer İslam mezhepleri gibi Tanrı tektir ve hayat, ilim, irade, kudret, semî, basar ve kelim sıfatları olan mutlak güç sahibi varlıktır. O doğmamıştır, doğrulanmamıştır. O'na denk hiçbir şey yoktur.²⁷

Nusayrilerin Tanrı'nın kudreti ve yüceliği konusundaki inançları diğer İslam mezhepleriyle paraleldir. Bununla birlikte Nusayrîleri diğer fırkalardan ayıran en önemli görüşleri yine Tanrı anlayışlarıdır.²⁸ Onlara göre; Tanrı, mutlak güç sahibi olup her türlü noksanlıktan münezzeh olmakla beraber, yaratılmış bir varlık suretinde insanlara gözükebilir ya da bir varlığa hulul edebilir.²⁹ Şehristânî, bu inancın onlar tarafından şu şekilde dile getirildiğini söyler:

“Cismani cesette ruhaninin zuhuru, akıllı bir kimsenin inkar edemeyeceği bir husustur. Bu zuhur, Cebrail'in bazı şahıslarda zuhuru, bedevi Arap suretinde görünmesi, beşer şeklinde temessülü gibi ya hayır yönünde olur veya şeytanın insan suretinde zuhur edip, o suretle şerri işlemesi ve cinlerin beşer şeklinde zuhur ederek onun dilini konuşması yönünde şer şeklinde gerçekleşir. İşte biz bu sebeple Allah'ın bazı şahısların suretinde görüldüğünü söylüyoruz.”³⁰ Bu durum onlara göre, Tanrı'nın Zâhir isminin bir gereksinimidir ve bu durumakla da aykırı değildir.³¹

Nusayri inancında Tanrı'nın gözüken şeklinin Tanrı'nın zatı olmadığı hususu açıktır. Onların Tanrı'nın etten, kemikten oluşmayıp, yemek, içmek ve evlenmekten münezzeh olduğuna inandıkları *Kitabü'l-Mecmu*'da da yer alır.³²

Tanrı'nın bir cisim olarak insanlara görünmesinin keyfiyeti hususundaki Nusayrilerin görüşü net anlaşılmaz. Bu hususun iki şekilde yorumlandığı göze çarpar. Birincisi: Gözüken cisim Tanrı'nın yarattığı bir şekilden ibaret olup, o şeklin

²⁶ Sinanoğlu, *age*, s. 51; Batur, *age*, s. 56-57; Türkel, *age*, s. 45.

²⁷ Türkel, *age*, s. 25-27; Bulut, *age*, s. 429.

²⁸ Batur, *age*, s. 40.

²⁹ Bulut, *age*, s. 283; Öz, *age*, s. 592, Türk, *age*, s. 49.

³⁰ Şehristani, *Milel ve Nihal*, Çev. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 170.

³¹ Türkel, *age*, s. 20-21; Batur, *age*, s. 41.

³² Bulut, *age*, s. 309.

yönlendiricisi, hareket ettiricisi Tanrı'dır ve o şekil hakikatte olmayıp sadece mahlukatın zihninde beliren bir olgudur.³³ Diğer görüş ise yine iki şekilde yorumlanır: Birincisi Tanrı, eti-kanı-canı olan bir cisme hulul eder. Bu durumda hulul ettiği cismin tarihsel bir kişiliği, Tanrı hulul etmeden önceki bir geçmişi vardır. O şahısta Lahuti ve Nasuti olmak üzere iki yön olur. Bu aynı zamanda Hristiyanların teslis inancının temel esaslarından. İkinci görüşe göre ise; kişinin manevi derecesinin yükselerek ilahla birleşmesi söz konusudur.³⁴

Hulul anlayışının İslam'da ilk defa Sebeiyye fırkası tarafından dile getirildiği görülür. Abdülkahir Bağdadi (ö. 429/1037) "hulul" anlayışının İslami görünümü şu on bir mezhepte olduğunu söyler: 1- Sebeiyye, 2- Beyaniyye, 3- Cenahiyye, 4- Hattabiyye, 5-Şuray'yye, 6- Nemîriyye (Nusayriyye) 7- Rizamiyye, 8- Mukannaiyye, 9- Hulmaniyye, 10- Hallaciyye, 11-'Azafira.³⁵ Bu mezheplerin her birindeki hulul anlayışı bir diğerinden farklılık arz eder. Bağdadi'nin bildirdiğine göre Nusayriler beş kişinin İlah olduğuna inanmaktadırlar. Bunlar Nebi, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'dir.³⁶ Bağdadi'nin naklettiği bu bilgi ışığında Nusayrilerin hulul anlayışının zamanla diğer hululiyye mezheplerden özellikle Hallaciyye'den etkilendiğini söyleyebiliriz. Nitekim Bağdadi Hallac'a yazılan bazı mektuplarda "Ey Zâtların Zâtı ve şehvetlerin gayesinin son bulduğu nokta! Senin her devirde bir şekil içinde görünen ve zamanımızda da Hüseyin b. Mansûr'un şeklinde görünen olduğuna şahitlik ederiz..."³⁷ gibi ifadelerin bulunduğunu nakleder ki bu anlatımlar bize *Kitabü'l-Mecmû'*daki bazı ifadeleri hatırlatır.

Anlaşıldığı kadarıyla Nusayrilerdeki hululiyye anlayışı zamanla olgunlaşmış, bir çokları tarafından kabul edilebilir bir felsefe haline gelmiştir. Mezhep bu süreçte farklı görüşlerden, özellikle de "Cübbemin altında O'ndan başkası yok", "Ene'l-Hak" gibi zahirde hulul anlayışının izlerini taşıyan sözler söyleyen Ebû Yezid el-Bestami (ö. 261), Hallac-ı Mansûr (ö. 309)³⁸ gibi sufilerden etkilenmişlerdir. Bu iki büyük sufinin sözlerine mutasavvıflar tarafından çok çeşitli açıklamalar getirilmekteyse de konumuz onların sözlerinin nasıl doğru anlaşılacağı değil, bu

³³ Ahmed Hatib, *age*, s. 342. Yazar bu bilgiyi *Münazaratü's-şeyh Yusuf el-Halebi* isimli eserden nakletmektedir. İlgili kitap Paris'te Ehliyye kütüphanesinde yazma olarak bulunmaktadır.

³⁴ Taki Şerefeddin, *age*, s. 119.

³⁵ Abdülkahir Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Ter. Ethem Ruhi Fırlı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 198.

³⁶ Bağdadi, *age*, s. 199.

³⁷ Bağdadi, *age*, s. 204.

³⁸ Mahir İz, *Tasavvuf*, Rahle Yayınevi, İstanbul 1969, s. 216.

sözün zahiriyle Nusayri mezhebindeki hulul anlayışının sistemleşmesi arasındaki ilişkidir. Nusayri mezhebinin oluşma ve sistemleşmesinde büyük etkisi olan Cünbülani'nin aynı zamanda sufi meşrepli bir kişilik olması hulul anlayışının mezhepte onun fikirleri doğrultusunda olgunlaşmış olabileceğini akıllara getirmektedir.

Nusayri mezhebine göre Tanrı'nın insanlara görünmesi O'nun merhamet ve adlinin bir yansımasıdır. İnsanlar bu şekilde Tanrı'ya ünsiyet kesbederler.³⁹ Tanrı'nın insan suretinde görünmesinin, zati gözükmeye olmadığı daha önce de belirtilmişti. Ancak Nusayrilerin mücessem bir Tanrı anlayışları olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onlara göre Tanrı'nın alem içerisinde bir yeri vardır. Onların bu husustaki görüşleri müşebbihe fırkasına uygunluk arz eder. Dussaud onları bu inançlarından ötürü eski putperest dinlerle ilişkilendirir.⁴⁰ Ancak ilk dönem Şii'lerinde de teşbih-tecsim anlayışı olması mezhebin neden böyle bir inanış içine girdiğini daha anlaşılır kılmaktadır.

Nusayrilere bu inançlarından ötürü, kainatın kadim olduğunu savundukları düşüncesi yakıştırılmıştır. Oysa mezhep hakkında bilgi alabildiğimiz hiçbir kaynaktan bu şekilde bir inanç bildirilmez. Bu yakıştırma Tanrı'nın alem içinde bir yeri vardır, Tanrı ise kadimdir, dolayısıyla alem kadimdir şeklindeki önermelerden mezhebin muhalifleri tarafından ortaya konulmuş bir çıkarım olmalıdır. Mezhepte ahiret inancı olmadığı, mükafat ve cezanın bu dünyada çeşitli bedenlere girmekten ibaret olması bu çıkarımı teyit etmektedir.

Nusayrilerin Tanrı'nın yeri hususunda ihtilafa düştükleri görülür. Şimaliyye mezhebine göre Tanrı (mana) gökte olup Güneş'te de mekan tutmaktadır. Kilaziyye'ye göre ise Ay'dadır.⁴¹ Bu konuda farklı görüşler de bildirilmiştir. Tanrı ile bu gök cisimleri arasındaki bağlantı Tanrı ile hulul ettiği cisim arasındaki bağlantı gibi, net ve belirgin değildir. Ancak Nusayrilerin bu gök cisimlerine kutsiyet atfettikleri kaynaklarda yer alır.⁴²

Nusayrilerin uluhiyet anlayışını ortaya koyan en önemli noktalardan birisi de mana-isim-bab inancıdır. Bu üçü; mana Tanrı, isim peygamber, bab ise Tanrı'ya

³⁹ Bulut, *age*, s. 283; Ahmed Hatib, *age*, s. 342.

⁴⁰ Abdullah Er, *age*, s. 151.

⁴¹ Keser, *age*, s. 31; Türkel, *age*, s. 23; İlyas Üzümlü, *age*, s. 272.

⁴² Keser, *age*, s. 28.

ulaşmanın kapısı şeklinde tanımlanır.⁴³ Ancak bu tanım bu inancı açıklamaya yeterli değildir. Nitekim mana-isim ilişkisi sıradan bir Tanrı-Peygamber ilişkisi değildir.

Nusayriye inancında mana her şeyin aslı, esas ve hakikatidir. Evvel odur. O nurun nurudur. Kendi (mana) nurundan ismi sudur etmiştir ve zatı (mana) ancak o isimle bilinir. İsim aynı zamanda manaya hicaptır. Yani mana gerçekte bilinemez batındır, ancak onun isme olan tecellisi kadar bilinebilir, bu şekilde zahir olur. Onlar bunu şu şekilde dile getirirler: Mana samit, isim ise natıktır.⁴⁴

Nusayri şeyhlerinden Harrânî ise şöyle der: “İlah, zatının nurundan sınırsız, sayısız, sonsuz bir nur meydana getirdi. Bu nur O’nun hicabı olan akıldır. O’nun nebisî, seçkini, mevcudiyetine bağlı onun sözüdür...”⁴⁵

Nusayrilerdeki bu anlayışta yine tasavvufi düşüncenin izleri görülür. Onların bu düşüncesi sufilerin varlık mertebelerinden Lâ-taayyün ve Taayyün-i Evvel’e benzetilebilir. Nitekim Sufilere göre varlık Lahut, Ceberut, Melekut ve Nasut olmak üzere dört mertebeye ayrılır (Bu dörtlü tansif olup beşli, yedili tasnifler de vardır).⁴⁶ Lahut mertebesine aynı zamanda Lâ-taayyün da denir. Bu ehadiyyet mertebesi olup, bu mertebede sadece zat vardır. Burada esma ve sıfatlardan dahi bahsedilemez. Ceberut mertebesine ise aynı zamanda Taayyün-i Evvel, Nur-i Muhammediyye denilmekte olup daha pek çok isimle de anılmaktadır. Bu mertebe Zât’ın ilk tecellisi, yaratması ve zahir oluşudur. Bütün mevcudat bu nurdan meydana gelmiştir. Mahmut Kılıç bunu “Taayyün-i evvel mertebesi lâ-taayyün mertebesinin zahiri, lâ-taayyün ise hakikat-i Muhammediyye’nin batını olduğundan ikisi de aynı hakikatin ön ve arka yüzleri olmaktadır.” şeklinde dile getirir.⁴⁷

Sufilerin bu anlayışlarıyla Nusayrilerin Mana-İsim ilişkisi karşılaştırıldığında, bunların aynı temelden çıkmış ancak zaman içerisinde mefhumu ayrılmış inançlar olduğunu belirlenebilir. Sufiler’de lâ-taayyün ile taayyün-i evvel ilişkisi manevi alemde, akli melekelerden uzak, metafizik bir hakikat olarak kabul edilirken,

⁴³ Uluçay, *age*, s. 28; Öz, *age*, s. 593, Bulut, *age*, s. 283; Turan, *age*, s. 177; Mehmet Karasu, "Alevi Nusayriler" *Nusayrilik Alevilik ve Çok Kültürlülük*, Keşif Yayınevi, Ankara 2006, s. 121.

⁴⁴ Bulut, *age*, s. 287; Öz, *age*, s. 593; Uluçay, *age*, s. 26; Sinanoğlu, *age*, s. 42,44, Ahmed Hatib, *age*, s. 325.

⁴⁵ Ahmed Hatib, *age*, s. 346.

⁴⁶ Mehmet Necmettin Bardakçı, *Tasavvuf*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2000, s. 122.

⁴⁷ Mahmut E. Kılıç, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî’de Varlık ve Mertebeleri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1995, s. 22.

Nusayrilerde Mana-İsim ilişkisi daha çok akli, maddi alemle bütünleşmiş, fiziki bir anlayış olarak yer almaktadır.

Nusayrilerin Mana-İsim ilişkisini açıklamada iki ayrı mezhebe ayrıldıkları görülür. Şimaliyye (Haydariyye) mezhebine göre; manayla isim birbirinden ayrı olarak değerlendirilemez. Bu ikisi hakikatte tek bir varlıktır. Dolayısıyla İsim de Rab olarak tanımlanabilir. Kilaziyye (Kıblıyye)'ye göre ise asıl olan Mana'dır. İsim ancak Mana'nın bir tecellisinden ibarettir, dolayısıyla sadece Mana Rab olarak isimlendirilebilir.⁴⁸

Nusayrilerin uluhiyet anlayışında Mana'yla İsmi birbirinden ayrı, müstakil olarak tanımlamak çok güçtür. Uluçay'ın deyişiyle: "Doğada atom vardır ama, reaktör yok. Su vardır ama, baraj-kanal elektrik yok. Toprakta cevher var ama, kimyahane yok. Gerçek bellidir, ayan'dır ama, bunu gören, anahtarı yok. İşte İsim, Mana karşısında bu durumdadır."⁴⁹

Mana-İsim birlikteliğinin yanında Nusayrilerde bir de Bab anlayışı vardır. Bab, isim tarafından meydana getirilmiş, Mana'ya giden yolun kapısı olarak yaratılmıştır. Mana mutlak gayp, İsim Mana'nın zahiri, Bab ise Mana'ya ulaşmanın yoludur. Bab, Ahmed Hatib ve diğer bazı araştırmacılar tarafından uluhiyette Mana ve İsme müşterek kabul edilmiştir.⁵⁰ Ancak gerek Nusayrilerin genel uluhiyet anlayışı ve gerekse *Kitabü'l-Mecmû'*⁵¹ da yer alan bilgiler bunu doğrulamamaktadır. Bab'ı uluhiyette Mana ve İsim gibi görme çabası, Nusayrilerdeki "ayn, mim, sin" remzinden esinlenerek, bu üçlemeyi Hristiyanlıktaki üç uknuma benzetme çabasından doğmuş olmalıdır. Halbuki "ayn, mim, sin" remzinin Mana, İsim, Bab'ı sembolize etmekten öte bir yönünün olduğuna dair elimizde net bir bilgi yoktur. Gerçi mezhepte Mana, İsim ve Bab'ın her birisi yaratıcı olarak görülmektedir, ancak yaratıcılık vasfı ile uluhiyet birbiriyle karıştırılmamalıdır. Nitekim bilineceği üzere İslam düşüncesine büyük katkıları olan Mutezile mezhebinde bile değil birkaç varlık, bütün insanlar fiillerinin yaratıcısıdır.

Nusayriyye mezhebinde yaratıcılık sadece Mana, İsim ve Bab'a has bir fiil de değildir. Bunların dışında Bab'ın yaratmış olduğu Beş Eytam vardır ki; bu Beş Eytam'ın her birisi yaratma kudretine haizdirler ve kainatı da bunlar yaratmış ve idare etmektedirler. Bu Beş Eytam'ın konumu daha çok kainatı idare eden Büyük Melek'lere karşılık gelmektedir.

⁴⁸ Ahmed Hatib, *age*, s. 347.

⁴⁹ Uluçay, *age*, s. 27.

⁵⁰ Ahmed Hatib, *age*, s. 341.

⁵¹ Bulut, *age*, s. 311

Nusayrilerin bu uluhiyet anlayışları en temel inanç esaslarıdır. Onların inançlarında bulunan mana-isim-bab anlayışı Hristiyanlar'ın Baba-Oğul-Kutsal Ruh'tan oluşan üç uknum felsefesine benzetilir⁵². Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Nusayrilikteki bu üçleme uluhiyeti üçleme anlamına gelmez. Aksine Nusayri inancında Tanrı'nın tekliğini ispat eden pek çok unsur açıkça görülür.

Nusayrilere göre Tanrı'nın insan suretinde görünmesi daha önce de belirtildiği gibi insanların kendisine ünsiyet etmesi içindir. Bu gözükmeye insanın henüz ilk yaratılışıyla başlamaktadır. Tanrı'nın hangi zamanlarda ne şekilde gözükeceğine dair kaynaklarda bir bilgiye rastlanmaz ancak şu on dört kişi suretinde insanlara gözüktüğü bildirilir. 1- El-Hannu, 2- El-Yennu, 3-Ezdeşir, 4-Ahnuh, 5-Durettüd, 6- El-Berru Er-Rahim, 7-Yusuf el-Hakim (Aristoteles), 8-Habil, 9- Şiş (Şit) 10-Yusuf, 11-Yuşa, 12-Asaf, 13-Şem'un, 14-Ali b. Ebî Talib⁵³

Nusayriler'de bu inancın en önemli tezahürü Hz. Ali'de ortaya çıkar. Bu durum, *Kitabü'l-Mecmû*⁵⁴ da şu şekilde yerini bulur:

“Bana şahit olun ki, apaçık bir biçimde görülen, tanınan, ortada olan varlık Ali b. Ebî Tâlib'dir. O, kadimdir; birdir; tekdir; sameddir, ki parçalanamaz, bölünemez, kısımlara ayrılamaz ve hiçbir sayıya gelmez. İşte o, benim ve sizin ilâhınız; sizin ve benim ilâhımdır. Benim ve sizin imamınız; sizin ve benim imamımdır.”

Nusayrilerin bu anlayışında yukarıda da belirtildiği gibi Tanrı, Hz. Ali'nin zahirde görülen cismi olmayıp, onun hakikatidir.⁵⁵

Nusayrilerin uluhiyet anlayışının önemli noktalardan birisi de Tanrı'nın Hz. Ali'den sonra insanlara görülüp görülmediği meselesidir. Bazı araştırmacılar, Nusayri inancındaki Tanrı'nın insanlığa görünmesini yukarıdaki kimselerle kısıtlamazlar. Onlara göre Nusayrilikte Tanrı her yüzyılda ayrı bir yüzle dünyaya gelmektedir.⁵⁶ Nitekim Nusayrilerin Hz. Hüseyin'in, İmam Cafer'in, bazı imamların hakikatte Tanrı olduğuna inandıkları kaydedilmiştir.⁵⁷ *Kitabü'l-Mecmû*'daki Hasan

⁵² Süleyman Azani, *age*, s. 20; Fırlalı, *age*, s. 371; Bulut, *age*, s. 283; Ahmed Hatib, *age*, s. 321

⁵³ İnan, *age*, s. 35.

⁵⁴ *Kitabü'l-mecmû* Hamdan el-Hasibî tarafından yazılan ve on altı sureden oluşan Nusayrîlerin kutsal kitabıdır. Bkz. Bulut, *age*, s.309.

⁵⁵ Bulut, *age*, s. 282; Öz, *age*, s. 592; Turan, *age*, s. 177.

⁵⁶ Türk, Aynı yer.

⁵⁷ Kummî, *Şiî Fırkalar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 238; Taki Şerefeddin, *age*, s. 121.

el-Askerî hakkındaki şu satırlar bu durumu gösterir mahiyettedir: “Hasan el-Askerî evveldir, âhirdir, bâtıdır, zahirdir. O, her şeye kadirdir.”⁵⁸

Nusayrilerin Tanrı’nın Hz. Ali’den sonra da insanlara görülebileceği görüşünde olduklarına, özellikle son dönemlerde Nusayrilik içerisinden doğup daha sonraları müstakil bir mezhep olarak anılan Mürşidiyye mezhebi önemli bir örnektir.

Mürşidiyye mezhebi 1923’lü yıllarda Selman (Süleyman) Mürşid (ö. 1946) tarafından kurulmuş, Nusayri kökenli bir mezheptir. Selman Mürşid Lazkiye/Suriye’nin Jawbet Burghal köyünde 1907 yılında dünyaya gelmiş yoksul bir ailenin çocuğudur. Henüz on altı yaşlarında çobanken kendisinin nebi olduğunu iddia etmiştir.⁵⁹ Suriye’nin o zamanki siyasi durumunun da etkisiyle kısa zamanda geniş Nusayri kitleler kendisine tabi olmuştur. Hızla yayılan bu hareket ülkede işgalci kuvvet olarak bulunan Fransızların dikkatini çekmiş, Selman Mürşid üç ay kadar hapsedilmiş daha sonra iki sene kadar Rakka şehrine sürgüne gönderilmiştir.⁶⁰ Selman Mürşid sürgünden döndükten sonra hareketi daha çok güçlenmiş, bölgede bağımsız bir güç halini almıştır. Bu tarihlerde Selman Mürşid’in uluhiyet iddia ettiği kaynaklarda yer alır. Uluhiyetinin ispatı için ise elbisesinin çeşitli yerlerine takmış olduğu pille çalışan lambalar kullandığı, lambaları yaktığı an tabilerinin ona secdeye kapandığı zikredilir. Kendisiyle görüşmeye gelen bazı Fransız müsteşarlarının da ona “Ey Tanrımız!” şeklinde hitap etmeleri ve ışıkları yaktığında ona secde etmeleri⁶¹ Fransızlarla Selman Mürşid arasında ne tür bir bağ olduğunu ortaya koyar mahiyettedir. Kendisine Selman el-Meyde adında bir de isim (resul) seçen Selman Mürşid Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra 1946 yılında Şam’da idam edilmiştir.

Selman Mürşid’in idamından sonra uluhiyet görevini oğlu Mucip Mürşid (ö. 1952) devralmıştır. Ancak o da kısa bir süre sonra Suriyeli bir askeri yetkili tarafından öldürülmüştür. Nusayrilerin Mürşidiyye mezhebi mensuplarının günümüzde de kurbanlarını Mucip adına kestikleri bilinmektedir.⁶²

Belki de Nusayriye mezhebinin tarih sahnesindeki en önemli olayı 1971 yılında Nusayri asıllı Hafız Esed’in Suriye’nin başına geçmesi olmuştur. Bu olay aynı zamanda tarihte ilk defa Nusayrilerin bir devletin yönetimini ele geçirmelerini

⁵⁸ Bulut, *age*, s. 312.

⁵⁹ Nurü’l-mudi el-Mürşid, *Lemhat havle’l-mürşidiyye*, Matbaatü kerki, Beyrut 2007, s. 38.

⁶⁰ el-Mürşid, *age*, s. 43.

⁶¹ Süleyman el-Halebi, *Taifetü’n-Nusayriyye*, ed-Darü’s-selefiyye, Kuveyt 1984, s. 52; Galib b. Ali, *Fırakun Muâsıra*, Mektebetü’l-asriyyeti’z-zehebiyye, Cidde 2005, II, s. 566; Ahmed Hatib, *age*, s. 334.

⁶² el-Halebi, *age*, s. 53.

sağladı. Bu derece önemli bir olayın Nusayriler tarafından nasıl yorumlandığı önemlidir. Nitekim tarihinde, önemli kimselere uluhiyet isnat etme adeti olan bir mezhebin, günümüze kadar olan süreçte belki de en önemli olayı gerçekleştiren kimseye sıradan bir kimse olarak bakmayacağı açıktır. Bu durum ilk defa 2010 yılından itibaren yüz göstermeye başlayan Arap Baharı'nın Suriye ayağında Nusayrilerden oluşan birliklerin söylem ve eylemlerinde kendisini açıkça göstermeye başladı. Nitekim, devlet reislerine başkaldıran muhalifleri yakalayan Nusayrî askerlerin, muhaliflere reislerinin ilah olduğuna zorla şehadet getirtmeleri⁶³, Nusayrîler tarafından yapılan bazı gösterilerde göstericilerin reislerinin resimlerine secde etmeleri⁶⁴, Beşşar Esed'e yakın bazı kimselerin onun ilâhî bir yönü olduğunu ima etmeleri⁶⁵, bazılarının, özellikle de Suriye'de yaşayan Nusayrîlerin Tanrı'nın bu zamanda Suriye devlet başkanına hulul etmiş olabileceğine inandıklarını adeta ortaya koymaktadır. Öte yandan bu olaylar birtakım cahil insanların kendini bilmez söylemleri olmakla açıklanamaz. Bu söylemlerin muhakkak derin bir alt yapısının olması gerekir. Mezhebin genel yapısı göz önünde bulundurulduğunda yapılan bu eylem ve söylemler bir araya getirildiğinde bazı mezhep mensuplarının günümüzde Beşşar Esed'i ilah olarak görmeleri hiç de uzak bir ihtimal değildir.

Sonuç

Bâtını bir mezhep olan Nusayrî mezhebinin inançlarının ortaya konulması daha çok mezhepten ayrılan bazı şahsiyetlerin kaleme aldıkları eserler vasıtasıyla mümkün olmuştur. Günümüzde Türkiye'de yaşayan Nusayrîlerin bu eserlerde geçen hususları reddetmeleri; ya bahsedilen Nusayriliğin sadece Suriye'de bulunan ayrı bir mezhep olmasıyla, ya da batını mezheplerin önemli rükünlerinden biri olan takiyyeyi benimsemiş olmalarıyla açıklanabilir. Bu durum, önceleri Nusayrî olup sonradan Hristiyan olan Süleyman El-Ezenî örneğinde olduğu gibi, Selman Mürşid'in oğlu Nurü'l-Mudi'nin Nusayrilikten ayrılma bir mezhep olan Mürşidiyye'yi anlatmak için kaleme aldığı *Lemahât Havle'l-Mürşidiyye* isimli kitapta da görülmektedir. Nusayrîlerin yukarıda anlatılan inançlarının klasik eserlerde olduğu haliyle günümüzde de aynen devam ettiği zikredilen bu iki eserde görüldüğü gibi řu ana kadar yapılan birçok saha araştırmasından da anlaşılmaktadır.

⁶³ <http://www.haber7.com/haber/20110824/Esattan-baska-ilah-yoktur-iskencesi.php>, 1/5/2012.

⁶⁴ <http://www.haberler.com/siginmaci-suriyelilerin-anlattiklari-insanin-3466753-haberi>, 1/5/2012.

⁶⁵ bingeh.org/index.php/2011-07-19.../1721-2011-10-02-18-01-06, 1/5/2012.

Nusayrî'lerin özellikle uluhiyet anlayışı, bu mezhebe diğer fırkalardan tamamen ayrı bir hüviyet kazandırmıştır. Onların bu anlayışlarının - ki onlara göre Hz. Adem'den beri Tanrı birçok kişi suretinde insanlara görünmüştür- Hz. Ali'den sonra devam edip etmediği konusunun üzerinde önemle durulmalıdır.

Yukarıda anlatılan inançlarıyla Nusayriyye mezhebi tarih boyunca sünî camianın birçoğu tarafından İslam dışı bir mezhep olarak görülmüştür. Buna rağmen çağımız kelamcılarında Ramazan el-Buti başta olmak üzere Suriye'deki sünî ulemanın bir çoğunun Nusayrilerden oluşan yönetimi dini açıdan meşru görmeleri siyaset-inanç ilişkisine çarpıcı bir örnektir.

Bugün Nusayri kaynaklarına ve mezhep mensuplarına bakarak Tanrı'nın İmamlar döneminden sonra her hangi bir şahsın bedeninde hulul edip etmediği, ettiyse bunların kimler olduğu hususunda net bir bilgiye ulaşabilmek güç görünmektedir. Ancak geçtiğimiz yüzyılda yaşayan Selman Mürşid'in "Tanrı'nın kendisine hulul ettiği" tarzındaki iddiaları ve son zamanlarda Suriye'de gelişen olaylar çerçevesinde Beşşar Esed'in Tanrı olduğu şeklindeki bir kısım iddialar, mezhep içerisinde bu konuda farklı inançların olduğuna dair işaretler sunmaktadır. Nusayriyye inancındaki Tanrı'nın her yüzyılda ayrı bir görünüşle ortaya çıktığı esası dikkate alındığında bu değerlendirmenin kabul edilebilir olduğu görülecektir.